

УДК 33(477)

Таранець Г. П., к. е. н., доцент
ДВНЗ «Приазовський державний
технічний університет»

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В УМОВАХ РОЗВИТКУ РИНКОВИХ ВІДНОСИН НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Таранець Г. П. Особливості інституційних перетворень в умовах розвитку ринкових відносин національної економіки. Розглянуто особливості інституційних перетворень національної економіки та здійсненню обґрунтування факторів, від яких залежить практична реалізація даних перетворень.

Таранець Г. Ф. Особенности институциональных преобразований в условиях развития рыночных отношений национальной экономики. Рассмотрено особенности институциональных преобразований национальной экономики и осуществлено обоснование факторов, от которых зависит практическая реализация данных преобразований.

Taranets G. F. Features of institutional change in the conditions of market relations of the national economy. The features of the institutional transformation of the national economy and carried out study factors that affect the practical implementation of these reforms.

Постановка проблеми. Стосовно з'ясування сутності та необхідності інституційних перетворень національної економіки серед вітчизняних авторів не виникає спірних питань чи заперечень. Разом з тим потребує з'ясування та конкретизації особливостей інституційних перетворень національної економіки з тим, щоб мати можливість їх враховувати в подальшому розвитку країни та сприяти трансформаційним процесам як в економіці, так і у суспільстві загалом. У цьому зв'язку потребує також і обґрунтування факторів, вхід яких у вирішальній мірі залежить практична реалізація інституційних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню інституційних перетворень, їх необхідності та пов'язаних з ними сутнісних явищ приділяється особлива увага як з боку вітчизняних економістів, так і зарубіжних авторів, зокрема таких, як Геєць В., Колодко Гж., Крисоватий А., Кошук Т., Мочерний С. В., Яременко О. та ін. В той же час дістало недостатнє відображення з'ясування особливостей інституційних перетворень, а також лишалось поза увагою з'ясування факторів, що впливають на сам процес здійснення інституційних перетворень.

Мета статті – з'ясувати та визначити найбільш важливі особливості, пов'язані з інституційними перетвореннями національної економіки, а також обґрунтувати та визначити фактори, що вирішальним чином впливають на практичну реалізацію інституційних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Широкомасштабний процес реформування життєдіяльності нашого суспільства відрізняється ще й тим, що потребує комплексного підходу що до його здійснення і спрямований перш за все на формування принципово нової економічної основи соціально-економічної системи, яка склалася дещо раніше. Це означає, що мова йде не про ліквідування (знищення) попередньої системи суспільно-економічного розвитку (так як це і не реально і не доцільно), а про якісне її удосконалення, надання їй більш дійового, з точки зору результативності, характеру функціонування і розвитку. А це можливо, як показує досвід світової практики, на базі використання саме економічних форм і методів ведення господарства, які в рамках відповідного соціально-економічного середовища і формують так звану ринкову

економіку, що відрізняється у сучасних умовах від свого історичного праобразу новим якісним наповненням змісту.

Одначе, оскільки мова йде про необхідність формування більш життєздатної і ефективної системи економічних відносин і конкретних форм їх прояву, то необхідно мати на увазі і таку важливу обставину, як врахування об'єктивної необхідності інституційних перетворень. Тобто тих перетворень, які органічно взаємопов'язані з системою сутнісних відносин і зв'язків і є свого роду каталізатором їх руху на більш поверхневому рівні у вигляді досягнення певного ступеня прояву їх внутрішнього змісту. Крім того, вони як би забезпечують формування, становлення і розвиток даних відносин і зв'язків у різних сферах не тільки економічної, но і у цілому життєдіяльності суспільства, шляхом вироблення і організаційного оформлення певних норм і правил у людських стосунках, що склалися та складаються у їх повсякденній життєдіяльності і врешті-решт законодавчо закріплюються [1, С. 657]. Інакше кажучи, мода йде про цілеспрямовані дії суспільства (в особі держави перш за все), спрямовані на створення більш сприятливих умов становлення і розвитку нових відносин і зв'язків, які мають тривалу природу свого існування і які є об'єктивною необхідною умовою формування якісно нового економічного середовища.

У цьому зв'язку, як здається, саме поняття «інституціоналізму» (в економічній літературі частіше усього «інституціональність») може розглядатися у якості такої категорії, яка виражає потребу у певному способі практичної реалізації органічної взаємодії сутнісних відносин і зв'язків, які склалися і складаються у конкретних соціально-економічних умовах з метою забезпечення стабільного і упорядкованого її функціонування і розвитку. При цьому слід зазначити, що до недавнього часу дане поняття порівняно рідко використовувалось у вітчизняному науковому обороті (за виключенням вживання існуючих відповідних напрямків у зарубіжній економічній науці), не кажучи вже про практичний характер його застосування, а тим більше доступність його економічному мисленню населення. Втім, сучасні процеси, пов'язані перш за все з перетворенням економічного фундаменту розвитку суспільства усе більше і більше визивають потребу не тільки теоретичних досліджень даного явища, але і наукового, практичного застосування результатів, що маються у його дослідженні.

Відносно наукового застосування напрацьовань, що маються по даному явищу, то воно, наприклад, проявляється у тому, що окремі автори, даючи порівняльну характеристику податковій політиці високо розвинутих країн і вітчизняної системи регулювання економіки, пропонують враховувати у податковій політиці України поряд з поточними і соціальними умовами також і інституційні умови [2, С. 42]. Інші автори, пропонуючи свого роду програму подальших дій для розвитку України з метою посилення розповсюдження громадських свобод, вказують на необхідність розвитку як інститутів держави, так і формування інститутів громадського суспільства [3, С. 14].

Все це свідчить про те, що актуальність проблеми, що розглядається і інтерес до неї з боку вітчизняної економічної науки не тільки очевидні, але й надають їй все більше нового звучання, осмислення, а головне – сприяють глибокому і всебічному розкриттю її змісту з наступним конструктивним і предметним використанням отриманих результатів у науковій і господарській вітчизняній практиці. Крім того, цей інтерес також виявляється і з боку закордонних фахівців з економіки. Так у зв'язку із транспортно-логістичними процесами економічного розвитку у сучасних умовах, окремі представники економічної науки із ближнього зарубіжжя вказують на необхідність принципової перебудови інститутів не тільки тих, що впливають на розвиток національної економіки, а й тих, від яких залежить розвиток світового господарства, підкреслюючи, що «економіка майбутнього відчуває потребу в інститутах, що дозволяють скоординувати у світовому масштабі і економічну політику» [4, С. 10].

Разом з тим наукове бачення інституційного підходу до перетворювальних процесів у житті суспільства потребує свого продовження і закріплення на практичному

управлінсько-господарському рівні. А це означає, що результати наукових пошуків і рішень повинні знайти своє відображення в повсякденній практичній діяльності перш за все вищих органів державного управління і місцевого самоврядування, а також дійти до широкого соціального середовища, тобто населення. Іншими словами, динаміка і результативність трансформаційних процесів багато у чому залежить від рівня формування інституційного мислення у широких верств населення, тобто усвідомлення ними необхідності і важливості інституційних перетворень, спрямованих на формування складної багатоманітності атрибутів ринкового середовища, всебічного сприяння їм, а також дотримання загальноприйнятих правил і норм поведінки, що відповідають даному середовищу і законодавчого закріплені.

Усвідомлення вирішальної ролі формування економічного мислення у цілому, і слід гадати інституційного зокрема було продемонстровано на самому вищому державному рівні, де у якості однієї із основних оцінок перспектив формування діяльності держави було проголошено активне формування ринкового світогляду населення [5, С. 7]. При цьому визнано недостатність рівня економічного (рівно як і інституційного) мислення, що засвідчує про те, що і досягнуті результати в області інституційних перетворень (які, як відомо, далекі від бажаних), обумовлені перш за все цією обставиною.

Одначе на стан перетворювальних процесів, а також і на сам процес формування інституційного мислення населення спричиняють вплив в свою чергу і інші фактори об'єктивного і суб'єктивного характеру. У цьому зв'язку до числа перших (і найбільш загальних) слід віднести перш за все складності початкових умов становлення формуючої економічної системи. Тут по-перше, мова іде про те, що суспільство опинилося перед вирішенням органічно поєднаних двох безпрецедентних завдань, які заключаються у тім, щоб створити атрибути суверенності держави, з одного боку, а з іншого – корінним чином перебудувати систему соціально-політичних і економічних відносин.

По-друге, у зв'язку з відсутністю власної економічної системи (так як це була підсистема єдиного народного господарського комплексу бувшого Союзу), перехід до нових методів ведення господарювання пов'язаний не тільки з ринковою переорієнтацією, але й з створенням власної економічної системи, тобто моделі економічного розвитку, реалізація якої дозволить «органічно інтегруватися в новий глобально-цивілізаційний світогосподарський порядок» [6, С. 23].

Наступним фактором об'єктивного характеру, який спричиняє вплив на стан інституційних перетворень і який виступає в якості найбільш узагальнюючого, є загальний кризовий стан економіки, котрий і до теперішнього часу повністю ще не подоланий, хоча і має певні тенденції до оздоровлення. Вплив даного фактору на інституційні перетворення надто масштабний і всеохоплюючий, що формально ставить його в ранг визначального і головного. Пояснюється це тим, що прояв і вплив його на суспільно-економічні процеси у цілому залежить від цілого ряду інших часткових причин, які мають своє відносно самостійне існування і розвиток. До таких причин, як відомо, відносять розрив економічних зв'язків після розпаду СРСР, складність в енергозабезпеченні, недосконалість структури економіки. Крім того, до цього слід додати і низьку ефективність суспільство виробництва, підживлювану високою ресурсо- і енергоємністю (які, як відомо, у декілька разів вищі світового рівня), а також відсутність мотивації до високопродуктивної і творчої праці і ін.

Одним із найбільш загальних об'єктивних факторів, що негативно впливають і поки що продовжують впливати на хід інституційних перетворень, є зруйнування попередньої централізованої структури управління без створення нової і з новими, відповідаючими ринковому середовищу, функціями структури. Тобто процесу руйнування не передував процес створення нової макроекономічної структури, яка б на елементах старої структури, що відмирають, мала б можливість конструювати більш високий цивілізаційний рівень управління.

Далі, переходячи до розгляду факторів суб'єктивного характеру, слід зазначити, що доцільними бачиться їх умовний поділ на об'єктивно-суб'єктивний і чисто суб'єктивний фактори [7, С. 274]. При цьому, в якості перших, враховуючи їх складний і потребує окремий і спеціальний дослідження склад, можливо виділити деякі, що найбільш явно проявилися в реальній життєдіяльності. Мова іде перш за все про такий фактор об'єктивно-суб'єктивного характеру, як відсутність досвіду роботи в нових економічних умовах, яка поряд з тим, що викликає певні побоювання перед перспективами майбутнього, призводить також і до негативних економічних наслідків функціонування цілих галузей вітчизняної економіки, як-то житлово-комунальне господарство і т. ін.

Надто помітним і впливовим у цьому ряді факторів є морально-психологічна негативність людей до сприйняття чогось нового і невідомого. Найбільш яскравого прояву і цього фактору, як правило, набуває у тих сферах суспільного виробництва, які по своєму соціально-економічному укладу є найбільш консервативними. І у цьому плані не є дивовижною та обставина, що не дивлячись на багаточисельність трансформацій, які мали місце у сільському господарстві, члени колективних сільськогосподарських підприємств доволі тривалий час продовжували залишатися у своїх свідомості у якості колишніх працівників колгоспів.

Дуже близьким по своїх формальній ознаці до попереднього фактору об'єктивно-суб'єктивного характеру є розвіюванням ілюзій у людей відносно реальної досяжності проголошеної системи цінностей у рамках суспільно-економічного устрою, що склався і відсутність стійких уявлень про перспективи розвитку в умовах нових економічних відносин, що формуються з характерною для них своєю системою цінностей і їх орієнтирів, що викликають дискомфорт і розчарування. Зрозуміло, що такий стан учасників перетворювальних процесів не може не проявитися у кінцевому рахунку на динаміці і повноті протікання останніх. Досить виразним проявом розчарування може слугувати той факт, що більше 81 % населення України вважає, що бізнес приносить вигоду власникам за рахунок робітників [8, С. 15].

Що ж стосується фактору, який відноситься до класифікації чисто суб'єктивного характеру, то тут ситуація виглядає дещо складніше у тому плані, що ми маємо справу у даному випадку з певною частиною суспільства, яка однозначно не сприймає усіляких перетворень соціально-економічного устрою, що склався на попередньому етапі розвитку. Тобто складність, що пов'язана з неоднозначністю даного явища, полягає у тому, що визнання наявності такого потребує відповідної оцінки і реакції з боку як представників реформаторських починань, так і тієї частини суспільства (будемо вважати все ж таки більшої), яка підтримує у тій чи іншій мірі перетворювальну діяльність. Разом з тим, не дивлячись на різні підходи щодо оцінки даної проблеми (від заперечення і до піднесення її до стану ключової), беззаперечним фактором є її присутність у складній палітрі переплетінь існуючих протиріч. Тому не упереджений погляд на вище позначену проблему, як представляється, заслуговує певної уваги як з теоретичної, так і практичної точок зору.

З теоретичної точки зору суть його зводиться до того, що на відміну від факторів об'єктивно-суб'єктивного характеру, чисто суб'єктивний фактор інтегрує у собі як економічні мотиви, так і соціальні, психологічні, морально-етичні і ін. Тобто у такому симбіозі усіх якісних характеристик стану окремо узятото індивіда, негативно, наприклад, реагуючого на усі перетворювальні процеси у соціально-економічному житті суспільства, присутня і зворотна реакція, яка полягає у тому, щоб максимально реалізувати свої особисті інтереси за усяких обставин. У цьому, напевно, і проявляється чисто суб'єктивний фактор, який у даному випадку негативно впливає на інституційні перетворення.

Стійкість прояву даного фактору обумовлена попереднім досвідом життєдіяльності, що мав в якості основи певним чином складену соціально-економічну базу і відповідно їй суспільне світобачення. В умовах же переходу до нових форм і

методів організації життєдіяльності суспільства, які в основі своїй знаходяться на стадії тільки становлення, попередні форми і методи господарювання, а також норми і правила суспільної поведінки хоча і перетерпіли певної зміни, але частіше всього тільки по формальній, а не реальній ознаці.

У цьому зв'язку з практичної точки зору тривале уживання груп, шарів суспільства, яким притаманні у тій чи іншій мірі обмеженості об'єктивно-суб'єктивного характеру з представниками тієї частини суспільства, яким притаманні обмеженості чисто суб'єктивного характеру у кінцевому рахунку може призвести до переважання других і розмиванню прихованої від людського зору грані, яка все ж таки (образно кажучи) відокремлює їх у конкретних соціально-економічних умовах, що склалися. У результаті же «злиття» вище наведених обмежень, а точніше «поглинання» чисто суб'єктивними обмеженнями об'єктивно-суб'єктивних у кінцевому результаті відбудеться і формування певного соціально-економічного типу людини з заздалегідь заданим і прогнозованим його негативним відношенням до нового, громадянського суспільства, що ґрунтується на засадах соціально-орієнтованої ринкової економіки.

Дана обставина підводить до висновку про те, що не дивлячись на важливість і безперечність впливу об'єктивних факторів на інституційні перетворення, визначальну вирішальну роль все ж необхідно відвести суб'єктивному фактору у цілісному його розумінні.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз особливостей інституційних перетворень в умовах розвитку ринкових відносин національної економіки у сучасних умовах дозволяє зробити наступні висновки. По-перше, однією з особливостей інституційних перетворень в українському суспільстві є їх зв'язок з необхідністю формування інституційного мислення у широких верств населення.

По-друге, на процес інституційних перетворень спричиняють масштабний і всеохоплюючий вплив фактори об'єктивного характеру, серед яких до найбільш загальних слід віднести такі, як складні початкові умови реформування суспільно-економічної системи; недосконалість структури економіки; руйнація попередньої централізованої системи управління при відсутності нової системи, що відповідала б умовам ринкового середовища, що формується.

По-третє, залежність інституційних перетворень від факторів суб'єктивного характеру, серед яких умовно можуть біти виділені об'єктивно-суб'єктивні і чисто суб'єктивні фактори, яким в кінцевому рахунку належить визначальна і вирішальна роль в перетворювальних процесах суспільно-економічного розвитку.

Пропозиції. 1. З метою формування у населення позитивного економічного і інституційного мислення на законодавчому рівні вирішувати питання сприяння безперешкодному розвитку малого та середнього підприємництва, а також можливості самозайнятості населення, усіякої їх підтримки, як на державному рівні, так і на рівні місцевого самоврядування.

2. У якості допоміжного заходу щодо покращення стану економічного мислення населення та формування позитивного відношення до перетворювальних процесів залучати до справи розповсюдження серед широких верств населення конкретних дій уряду і місцевого керівництва засобів масової інформації, передбачаючи у їх випусках чи виданнях відповідної рубрики просвітницького та цільового інформаційного спрямування.

Список використаних джерел:

1. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С. М. Мочерний (відпов. □ райта □ ра- К.: Видавництво центр «Академія», 2003. – 864 с. (С. 657).
2. Крисоватый А. Налоговая политика в реформировании социально-экономической системы Украины / А. Крисоватый, Т. Кошук // Экономика Украины. – 2010. - № 9. – С. 41-50.

3. Яременко О. Либерализм, экономическая свобода и государство // Экономика Украины. – 2010. - № 12. – С. 4-15.
4. Колодко Гж. От идеологии неолиберализма к новому прагматизму // Экономика Украины. – 2010. - № 9. – С. 4-11.
5. Украина: поступ в XXI столетие. Послание президента Украины к Верховному сонету Украины / Урядовий кур'єр. – 23 февраля, 2000. – С. 5-12.
6. Соскін О. Механізм адаптації економічної моделі України до сучасних до цивілізаційно-глобалізаційних зсувів // актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 16-27.
7. Таранець Г. Роль суб'єктивного фактору у реформування сучасних економічних відносин / Г. Таранець // «Университетская наука – 2011»: Международная научно-техническая конференция: Сб. тезисов докладов в 3-х томах. – Мариуполь: ГВУЗ «ПГТУ», 2011. – Т. 2. – С. 273-274.
8. Геец В. Либерально-демократические основы: курс на модернизацию Украины // Экономика Украины. – 2010. - № 3. – С. 4-20.

Ключові слова: інститути, інституційні перетворення, інституційне мислення, об'єктивний, об'єктивно-суб'єктивний, суспільно-економічний устрій.

Ключевые слова: институты, институциональные преобразования, институциональное мышление, объективный, объективно-субъективный, общественно-экономический строй.

Keywords: Institutions, institutional change, institutional thinking, objective, objective-subjective, social and economic system.

УДК 347.78

Петренко І.І., Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності,
Дорожко Г.К., к.т.н., доцент, ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

АВТОРСЬКИЙ ДОГОВІР ЗАМОВЛЕННЯ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

Петренко І. І., Дорожко Г. К. Авторський договір замовлення та його особливості. Наведена історична довідка та зроблено аналіз норм Законодавства України, якими регулюються права інтелектуальної власності на твір створений за авторським договором замовлення.

Петренко И. И., Дорожко Г.К. Авторский договор заказа и его особенности. Приведена историческая справка и сделан анализ норм Законодательства, на основании которых регулируются права интеллектуальной собственности на произведение, созданное по авторскому договору заказа.

Petrenko I., Dorozhko G. The commissioning agreement and its features. The article shows the historical background and analyses the legislation under which the intellectual property rights to a work created by the commissioning agreement are governed.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкової економіки, договір є ефективним та поширеним правовим інструментом врегулювання цивільних відносин. Договір втілює динаміку цивільно-правових відносин, через нього забезпечується задоволення інтересів учасників обороту, оскільки економічний інтерес однієї сторони